

SOCIOONOMASTIKA — LZE JI VYMEZIT JAKO SAMOSTATNOU DISCIPLÍNU?*

Klíčová slova: vlastní jména, sociolingvistika, socioonomastika, výzkum vlastních jmen, antroponyma, toponyma

UVOD

Socioonomastika¹ je poměrně mladou onomastickou subdisciplinou, která se v současné době dynamicky vyvíjí. Na webových stránkách ICOS (International Council of Onomastic Sciences) je socioonomastika definována jako „Branch of onomastics studying names from a sociolinguistic point of view“². Toto vymezení však umožňuje poměrně široký výklad, což se v odborné literatuře projevuje v dosti mlhavém, nevyhraněném používání daného termínu. Rozhodli jsme se tedy porovnat dosavadní definice socioonomastiky s konkrétním použitím termínu v praxi — v materiálovém výzkumu. Toto porovnání provedeme s ohledem na typ zkoumaného materiálu, především si budeme všimnout rozdílného přístupu v oblasti antroponomastiky a toponomastiky. Komparaci doplníme ještě analýzou sociálních aspektů z hlediska funkční onomastiky.

* Text vychází z tezí stejnojmenného referátu předneseného autorkou na konferenci Lingvistika Praha 2015. Příspěvek vznikl s podporou interního grantového projektu č. SGS1/FF/2014 „Toponyma-ohrožene kulturní dědictví“, reseného na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

¹ V souvislosti se zápisem tohoto termínu se nabízí otázka, zda s ohledem na českou ortografickou normu zvolit formu socioonomastika, nebo socio-onomastika. Vzhledem k nejednotnému pojetí této subdiscipliny není snadné rozhodnout, jestli jde o „socialm onomastiku“ nebo o subdisciplinu na pomezí mezi onomastikou a sociologií. V české odborné literatuře je ovšem častější použití zápisu bez spojovníku. V souladu s touto literaturou jsme se tedy i my rozhodli zapisovat termín takto, tedy jako socioonomastika.

² Dostupné z <http://www.icosweb.net/index.php/whatis-onomastics.html> (cit 12. 11. 2015).

VYMEZENÍ SOCIOONOMASTIKY

Termin *socioonomastika* (a jeho obměny jako *sociální onomastika*, *sociální antroponymie* apod.) se začíná v odborné onomastické literatuře ve větší míře objevovat od 2. poloviny 20. století. Radu prací, v nichž je věnována pozornost společenských aspektům vzniku a fungování vlastních jmen, lze nalézt i dříve, především v oblasti antroponymie, jejich autoři je však takto neoznačují. Do širšího povědomí se termin socioonomastika dostal především díky německým lingvistům H. Waltherovi (1972, s. 49–50) a F. Debusovi (1977, s. 167–204), jež lze považovat za jedny ze zakladatelů této subdisciplíny. Oba pracují s antroponymickým materiálem, všímají si frekvence jednotlivých jmen a aspektů ovlivňujících volbu jména. H. Walter vychází ze širokého pojetí teorie komunikace, frekvenci jmen klade do souvislosti s jejich komunikačním hodnotou a životností (Walther, 1973, s. 13–30). Ve slovanské odborné literatuře byl jedním z průkopníků socioonomastiky V. D. Bondaletov (1970, s. 17–23), jenž ve své stati „Onomastika i sociolingvistika“ vymezil oblast průniku těchto dvou věd, a použil pro ni termin sociální onomastika. Významně k tématu přispěl i V. A. Nikonov, který se zabýval sociálními kritérii vzniku příjmení a jejich sociální diferenciací, i jmény osobními z hlediska jejich výběru a příslušnosti k společenské vrstvě (Nikonov, 1974). Nelze opomenout ani přínos O. Hoflera (1954, s. 26–53), I. Lutterera (1967, s. 581–587) či V. Blanára (1972, s. 203–208).

O jistém oficiálním přijetí socioonomastiky vědeckými kruhy můžeme hovořit v souvislosti s XII. mezinárodním onomastickým kongresem, konaným v roce 1975 ve Švýcarsku. O kongresu referoval R. Sránek: „V diskusi byl navržen a také pak běžně používán termín socioonomastika, jímž se rozumí studium sociologicky podmíněných znaků a funkcí vlastního jména v jazykové komunikaci“ (1976, s. 78). Od osmdesátých let 20. století se potom termin socioonomastika těší stále větší oblibě.

Socioonomastika se tedy formovala v 2. polovině 20. století, v době, kdy většina onomastických badatelů již prosazovala širší pojetí onomastiky oproti dosavadnímu historicko-etymologickému principu. Výzkum vlastních jmen s ohledem na jejich společenské aspekty však rozhodně nebyl samozřejmostí, což je fakt, kterým lze do jisté míry vysvětlit vznik nové, sociologicky orientované subdisciplíny. Vzhledem k vývoji onomastiky se ovšem nabízí otázka, jak je to s postavením socioonomastiky v současné době. Lze vůbec „dělat onomastiku“ jinak než socioonomasticky?

V posledních dvou desetiletích 20. století měly na konstituování socioonomastiky zásadní vliv dvě studie, které by se daly do jisté míry nazvat programovými. První z nich, s názvem „Socio-onomastics“, vychází v polovině osmdes-

sátých let a jejím autorem je W. F. H. Nicolaisen (1985, s. 118–132). Reaguje na malý ohlas socioonomastiky v anglicky mluvících zemích a přičítá jej nedostatečně zpracované socioonomastické teorii, především poukazuje na chybnou srozumitelnou terminologii a metodologii. Nesouhlasí s pojetím socioonomastiky jako součásti sociolingvistiky, stejně jako onomastiku nepovažuje za součást lingvistiky, nýbrž ji vnímá jako svébytnou vědu. Onomastické badání přitom rozděluje na dvě větve: „hledání významu“ (*search for Bedeutung*) a „hledání interpretace“ (*quest for Deutung*). První z nich je zaměřena především historicky a etymologicky, zabývá se hledáním původu jména v lexikálních základech a pojmenovacím aktem. Naproti tomu „hledání interpretace“, na něž klade Nicolaisen důraz, „[...] is essentially interested in the interpretation and understanding of names in their full contents at any time in their existence“ (1985, s. 121)³. Zabývá se tedy tzv. životem jména, a to ve všech — nejen jazykových — souvislostech. Socioonomastiku definuje Nicolaisen jako „the part of onomastics, which is concerned with names as social and cultural phenomena. It investigates the field of names and society“ (s. 122)⁴, zároveň ale zpochybňuje samostatnost socioonomastiky: „[...] the whole field of onomastics is socioonomastics since naming and using names are social phenomena, are unthinkable without society“ (s. 122)⁵.

F. Debus na rozdíl od Nicolaisena vychází z tradičního lingvistického přístupu k onomastice a socioonomastiku považuje za součást sociolingvistiky (Debus, 1996, s. 393–399). H. Walter v hesle „Namensoziologie (Sozioonomastik)“ hovoří spíše o sociálně orientované onomastice, její možnosti přitom sleduje pouze v oblasti antroponomastiky:

Die Namensoziologie als Teilbereich der Namenskunde untersucht die Namen im Hinblick auf ihren sozialen Ursprung und ihre soziale Zielrichtung. Bei den verschiedenen Klassen und Schichten der historischen Gesellschaftsformationen dominieren unterschiedliche Intentionen und Modi der Namengebung/Namenwahl und des Namengebrauchs; diese sind bei den breiten werktätigen Schichten realistisch, gefühlsbetont, auf die Praxis des täglichen Lebens ausgerichtet, bei der herrschenden Klassen und Schichten präventios, prestigeorientiert, elitär, distanzierend, idealistisch orientiert. Allerdings sind auch Tendenzen der Nachahmung letzterer durch die Unterschichten nachweisbar, und Namenmoden erfassen heute die Gesellschaft unabhängiger von den einzelnen sozialen Differenzierungen als früher (Walther, 2004, s. 85)⁶.

³ Překlad: „[...] je v podstatě zájem o interpretaci a pochopení jmen v jejich plném obsahu v jakémkoli čase jejich existence“.

⁴ Překlad: „[...] část onomastiky, která se zabývá jmény jakožto sociálními a kulturními jevy. Zkoumá společnou oblast jmen a společnosti“.

⁵ Překlad: „[...] celá onomastika je socioonomastika, neboť pojmenování a používání názvu jsou společenské jevy, jsou nemyslitelné bez společnosti“.

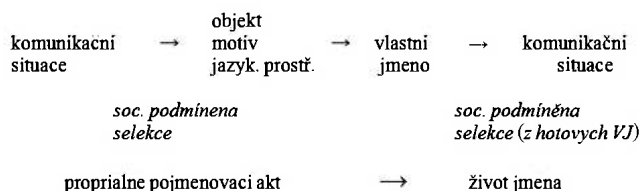
⁶ Překlad: „Socioonomastika jako podoblast onomastiky zkoumá jména s ohledem na jejich sociální původ a sociální směřování. U různých tříd a vrstev historického formování společnosti“.

Otázkou vztahů mezi socioonomastikou, onomastikou a sociolingvistikou se zabýval také ruský lingvista T. D. Bondaletov (1970, s. 17–23) nebo polský W. Lubaś (1983, s. 19–22).

Novější, ucelený a zobecněný pohled na socioonomastiku potom přináší T. Ainiala v článku *Socio-onomastics. Socioonomastiku* definuje jako „sociolinguistic study of names“. K jejímu základnímu vymezení uvádí toto: „Above all, it explores the use and variation of names. The socio-onomastic research method takes into account the social, cultural, and situational field in which names are used“ (Ainiala, 2008, s. 3)⁷. Dále se venuje se postavení socioonomastiky v rámci onomastiky, především si však podrobněji všimá jejího uplatnění i v toponomastickém výzkumu. V souvislosti s vymezením otázek socioonomastiky zde představuje řadu severoevropských prací, jejichž prostřednictvím prezentuje nejdůležitější výsledky tamějšího socioonomastického výzkumu.

SOCIOONOMASTIKA Z HLEDISKA TEORIE VLASTNÍHO JMENA

Nechme teď však všechny existující definice stranou a zkusme se jednoduše podívat na to, jakými sociálními aspekty se vlastně onomastika může zabývat. Oporou nám bude Šrámkovo paradigma funkční onomastiky (Šrámek, 1999, s. 28–30):

Jak je ze schématu patrné, vznik vlastního jména vždy vychází z komunikační situace. V určité fázi komunikace se objevuje potřeba pojmenovat určitý objekt vlastním jménem. Účastníci komunikace tedy vybírají objekt, na pojmenovateli potom závisí zvolený motiv pojmenování a použitý jazykový prostředek. V rámci jazykového prostředku rozlišuje Šrámek ještě mezi jazykem jako systémem

dominují rozdílné zámery a režimy volby jména a jeho užívání. Tato jsou u pracujících vrstev realistická, emocionální, přizpůsobena realitě každodenního života. U vladnoucích tříd a vrstev zase okazala, prestižně orientována, elitařská, idealisticky orientována. Ovšem jsou také prokazatelné tendence napodobování předchozího nižšími vrstvami a volba jména je chápána společností jako nezávislejší ve vazbě na sociální rozdíly než dříve“.

⁷ Překlad: „Především však zkouma použití a variantnost jmen. Socioonomastický výzkum bere v úvahu sociální, kulturní a situační kontext, v němž jsou nazvy použity“.

kódů, funkci a forem, a onymickým pojmenovacím systémem a modelem (1999, s. 29). Vzájemnou interakci těchto aspektů vzniká vlastní jméno, které vstupuje do komunikace. Celý proces vzniku Šrámek nazývá propriálně pojmenovací akt, od okamžiku vzniku jména se potom jedná o tzv. život jména.

V uvedeném paradigmatu je možno rozlišit dva momenty, kdy se zvýšenou měrou uplatňují sociální aspekty. První se týká propriálně pojmenovacího aktu, kdy závisí na osobnosti pojmenovatele a účastníků komunikační situace, jaký objekt bude zvolen za nositele pojmenování a jaký motiv a jazykový prostředek bude k vytvoření pojmenování použit. Druhým momentem je potom život jména. „Objektivní realita a společenské podmínky determinují jak pojmenovací akt, tak i fungování proprii v komunikaci, avšak způsob determinace je různý“ (Šrámek, 1983, s. 39). V obou případech lze ovšem hovořit o sociálně podmíněné selekci (Šrámek, 1983, s. 41). „Je-li ve fázi pojmenovacího aktu PJ [pomístní jméno — pozn. J. R.] výslednicí poznávacího aktu, ve fázi komunikativní není již výslednicí, ale prostředkem identifikace a lokalizace, čímž proprium nabývá výrazných sociálních znaků; důsledkem toho jsou různé dimenze jmen (znamá — familiární, stará — nová, běžná — řídká, základní — variantní apod.) Poznávací hodnota podmiňuje vznik jmen, komunikativní hodnota jejich fungování, užívání“ (s. 41–42).

Předmětem sociálně onomastického výzkumu mohou být tedy jak společenské aspekty podílející se na propriálně pojmenovacím aktu — většinou se tedy tyto aspekty týkají osobnosti pojmenovatele, v širším pojetí bychom ovšem mohli zohledňovat i sociální aspekty, které jakýmkoli způsobem podminily komunikační situaci vedoucí ke vzniku jména — tak společenské aspekty uplatňující se v životě jména.

POUŽÍVÁNÍ TERMÍNU *SOCIOONOMASTIKA* V PRACÍCH MATERIÁLOVÉHO CHARAKTERU

Antroponymie

Socioonomastika se od svých počátků věnuje především antroponymii. V rovině teoretické se hovoří o sociálních aspektech ve všech materiálových oblastech onomastiky, v praxi se ovšem výzkum, který lze označit jako socioonomastický, orientuje téměř výhradně na antroponymický materiál. Zde potom použití tohoto termínu evokuje, že se bude jednat o práci zabývající se frekvencí jmen v různých sociálních skupinách, motivy a sociálními aspekty volby jména apod. Příčinu lze spatřovat v tom, co W. F. H. Nicolaisen nazývá „hledání významu“. Většina onomastického zájmu je totiž i v současné době věnována

vzniku a etymologii jména a tomu, co s nimi souvisí. Socioonomastické bádání potom sleduje, jakou roli při vzniku jména hrají sociální faktory. Budeme-li pojmenováním osoby považovat za pojmenovací akt — ačkoliv tento přístup je v současné době již právem zpochybněn, neboť se nejedná o vznik jména, ale pouze o výběr jména z repertoáru již existujících jmen⁸ — je antroponomastika pro výzkum sociálních aspektů tohoto aktu ideální. Celkem snadno tu můžeme zkoumat pojmenovatele i pojmenovávaný objekt, mnohdy dokonce situaci, v mž pojmenovací akt probíhá.

Obsah socioonomasticky orientovaných antroponomastických prací lze tedy většinou zahrnout do těchto okruhů:

- antroponymie různých sociálních skupin,
- sociální aspekty volby jména,
- sociální aspekty vývoje pojmenovacích soustav,
- frekvence jmen, oblíbenost, móda,
- přezdívky, hypokoristika, slangová pojmenování.

V oblasti antroponymie se socioonomastika těší celosvětově značnému zájmu. V následujících odstavcích se zaměříme především na české prostředí. Onomastika je zde považována za subdisciplinu jazykovědy, je tedy chápána jako „nauka o vznikám a fungování propriálních pojmenovacích soustav, o jejich realizaci v konkrétních podmínkách společenských, časových a místních a zároveň jako nauka o konkrétních prvcích těchto soustav [...]“ (Pleskalová, 2002, s. 293). Socioonomastický zájem je potom rozvíjen především v 2. polovině 20. století, kdy začala být vedle lingvistické, historické a geografické složky zdůrazňována i složka psychologická a společenská.

Za prvním českou socioonomastickou práci⁹ označil R. Šrámek monografii M. Knappové „Rodné jméno v jazyce a společnosti“. Její autorka analyzovala kompletní soubor rodných jmen daných narozeným dětem mezi lety 1980–1983. Značnou pozornost věnovala problematice volby jména. Šrámek tuto část označuje jako analýzu toho, „co bychom nazvali jako synchronní dynamismus antroponymického systému vyplývající ze společenského fungování rodných jmen“ (1991, s. 301). Vymezuje směr antroponomastiky, který má „výrazně synchronní povahu a sociologicko-pragmatickou orientaci“ a který tvoří „výchozí bod a dnes zároveň podstatnou část rodící se nové subdisciplíny — socioonomasti-

⁸ Srov.: Knappová, 1989, s. 8; Michalová, 2004, s. 14.

⁹ Práce socioonomastického zaměření však můžeme najít již dříve. V roce 1974 uveřejnil J. Petr článek s názvem „Současná rodná jména“ (Petr, 1974, s. 212–219.). Autor se vedle teorie osobních jmen a jejich vývoje zabývá také problematikou jejich volby. Prezentuje zde výsledky výzkumu na oblíbenost rodných jmen, který provedl u studentů Karlovy univerzity v letech 1973–1974. Při výzkumu zjišťoval, která jména by se studentům nejvíce líbila pro jejich budoucí děti a která se jim nejvíce líbí u dospělých osob.

ky“ (s. 300). Na zmíněné studii M. Knappové potom oceňuje zejména rozsah analyzovaného materiálu, metodologickou propracovanost a komplexní přístup: „Zkoumaná antroponymie není viděna jen jako soubor jednotlivin o různých kvantitativních hodnotách [...], ale především jako systém, který je formován a strukturován v závislosti na společenských potřebách a na komunikačním fungování rodných jmen“ (s. 301).

M. Knappová je významnou osobností české sociologicky orientované onomastiky. Vedle výše uvedené práce je autorkou řady socioonomastických studií¹⁰. Kromě antroponomastiky se zabývá sociologickými aspekty i v chrématonomastice (Knappová, 1989, s. 27–34).

Značný zájem je v české antroponomastice věnován rovněž výzkumu přezdívek. Jednou z prvních takto zaměřených prací je stat' V. Šmilauera *Studentské přezdívky z Bratislavy*, publikovaná v roce 1933 (Šmilauer, 1933, s. 134–138). Tato práce je pokládána za „dodnes aktuální zejména z hlediska sociolingvistického pohledu, tehdy neznámého, na motivaci vzniku přezdívek“ (Knappová, 1997, s. 13). Šmilauerova socioonomastická orientace se projevila i v jeho dalších dílech z šedesátých let 20. století a jeho osobnost hrála důležitou roli v budování tohoto přístupu u nás. V Úvodu do studia toponomastiky Šmilauer zdůrazňuje, že „zeměpisná jména nelze studovat čistě jazykově, nýbrž je třeba i všestranné znalosti nositele jména (objektu a těch, kdo jméno dávají a užívají)“ (Šmilauer, 1963, s. 9). Opírá se zde o přístup německého onomastika A. Bacha (1953), podle něhož je nutné „pochopit soubor zeměpisných jmen jakožto výtvar duchovních sil národa, prozkoumat tento soubor v jeho časovém rozvoji, místním rozčlenění a sociálním rozvrstvením“ (Šmilauer, 1963, s. 10). Šmilauerovy socioonomastické tendence jsou patrné i v jeho příspěvcích ve „Zpravodaji Mistopisné komise ČSAV“, jehož byl redaktorem.

V souvislosti s výzkumem přezdívek nelze nezmínit L. Klimeše, významného badatele v oblasti sociolektologie. Vedle přezdívek v profesních mluvách věnoval pozornost především studentskému slangu. Ve svých příspěvcích se kromě motivace přezdívek zabýval také jejich znalostí. Zjišťoval, zda žáci o své přezdívce vědí, jaký k ní mají vztah apod. (Klimesh, 1973, s. 314–319). Získaná data statisticky vyhodnocoval. V příspěvku „Přezdívky učitelů na základní devítileté škole ve světle kvantitativní analýzy“ sledoval množství užívaných přezdívek s ohledem na věk, výsledky třídy, i podíl přezdívek přejatých z jiných tříd a podíl nově vytvořených (1969, s. 708–712).

¹⁰ Například práce zabývající se českými příjmeními a problematikou jejich prechýlování (Knappová, 1992, 2002, 2003).

Toponymie

Zatímco s výzkumem antroponymie je socioonomastika spojená od počátku svého formování, v toponymii se toto označení objevuje stále ještě zřídka a jeho obsah je poněkud mlhavější než v antroponymii. Jako socioonomastická bývají označována díla různého obsahu. Při pátrání, co je vlastně „socioonomastika v toponymii“, jsme se tedy rozhodli postupovat tak, že budeme analyzovat díla, která mají termin socioonomastika či socioonomastický přímo ve svém názvu. Nemůžeme ovšem upřít pozornost ani staršímu příspěvku, jehož název obsahuje termin sociotoponymie. Vzhledem k tomu, že budeme postupovat chronologicky, tímto článkem analýzu zahájíme.

1. E. Eichler, H. Walther, Zur altsorbischen Soziotoponymie (1969, s. 239–247).

Článek se zabývá místními jmény na starolužickém jazykovém území. Sociotoponymii se zde myslí sociologický rozbor toponymických typů. Autoři na základě analýzy slovtvorných typů obyvatelských jmen rekonstruuji sociální a hospodářský vývoj obyvatelstva.

2. R. Glaser, Australian Toponyms in the Light of Socio-onomastics (1998, s. 133–140).

Autorka v příspěvku vychází z materiálu australského badatele A. W. Reeda, jehož dílo zařazuje do kontextu evropské socioonomastiky. Reed, zabývající se aboriginskými názvy míst, naplňuje podle Glaserově podstatu socioonomastického přístupu tím, že toponymii zkoumá v kontextu s kulturou, mýty, slovesností a dalším uměním Aboriginců a v souvislosti s politickými a ekonomickými vlivy. Všimá si aboriginského substrátu v současné australské toponymii a také problematiky úředního pojmenování — v některých případech byly aboriginské názvy zcela nahrazeny názvy anglickými, naproti tomu v některých národních parcích mají oba typy jmen ten samý status. Zvláštní pozornost také věnuje honorifikačnímu motivu uplatňujícímu se při motivaci řady anglických toponym.

3. M. Rutkowski, Mikrotoponimia przestrzeni wspinaczkowej. Studium socjoonomastyczne (2001).

Monografie se zabývá pomístními názvy používanými v horolezeckém prostředí. Autor vedle rozsáhlé analýzy funkce, motivace názvu a způsobů obohacování této mikrotoponymie věnuje značnou pozornost také propojení systému horolezeckých pomístních jmen s horolezeckým sociolektem. Na sociolektní mikrotoponymii autor pohlíží jako na prostředek identifikace, její znalosti uživatel prezentuje příslušnost k specifické zájmové skupině. Všimá si rovněž vlivů jiných sociolektů (např. mluvy mládeže) uplatňujících se v horolezeckých pomístních jménech.

4. A. Pablé, *The ‘Dialect Myth’ and Socio-onomastics. The names of the castles of Bellinzona in an integrational perspective* (2009, s. 152–165).

Autor článku reflektuje použití žive toponymie v oblasti Bellinzona (italsky mluvící oblast ve Švýcarsku) v každodenní komunikaci. Navazuje tak na svou předchozí práci, v níž se zabýval srovnáním toponymické kompetence (tj. znalosti názvů) a skutečného používání toponym, s přihlednutím k charakteristice informátorů (kromě běžných sociologických proměnných se zde zaměřuje především na to, zda se jedná o „místního“, uživatele švýcarsko-italského dialektu, nebo o přistěhovalce používajícího standardní regionální italštinu). Původní výzkum autor rozšiřuje využitím perspektivy tzv. integrační lingvistiky. Na materiálu získaném pomocí řízených rozhovorů, v nichž se tazatel vydává za cizince majícího schůzku v místě zvaném „první“ (nestandardizované toponymum označující jeden ze tří středověkých hradů v Bellinoně) autor dokazuje, že neexistuje pevný kód, jehož znalost a použití bychom mohli u příslušníků charakterizovaných stejnými sociologickými proměnnými předpokládat.

Ucelenější pohled na socioonomastický výzkum v oblasti toponymie přináší v úvodu do připravované publikace „Socio-onomastics and Pragmatics“ T. Ainiala. Podrobněji se zabývá především výzkumem tzv. socioonomastické kompetence.

The social variation in place names is a main topic in the study of toponymic competence (i.e. the knowledge of certain names). When we study people’s toponymic competence, we try to find out how many and what types of place names people of different ages, professions, and genders know in their home districts (see e.g. Pitkanen, 1998, 2010). Or we may examine which names or name variants people of different (place-)origin (i.e. natives and non-natives) use for specific places (see e.g. Pablé, 2009). Moreover, we are interested in studying why people’s toponymic competences differ from each other, i.e., why they use different place names (Ainiala–Östman, in print)¹¹.

Dodává, že proměnné používané ve výzkumech toponymické kompetence jsou stejně jako v sociolingvistických výzkumech: věk, pohlaví, etnický původ, sociálně-ekonomická třída, životní styl apod. Jako nejčastěji používané výzkumné metody socioonomastiky potom Ainiala uvádí rozhovory a dotazníkové šetření. Z dalších oblastí socioonomastického toponymického výzkumu zmiňuje například i výzkum tzv. jazykové krajiny.

¹¹ Překlad: „Sociální variantnost toponymie je hlavním tématem ve studiu toponymické kompetence (tj. znalosti určitých názvů). Když studujeme toponymické kompetence lidí, snažíme se zjistit, kolik a jaké typy toponym znají lidé různého věku, profese a pohlaví ve svých domovských okresech (viz např. Pitkanen, 1998, 2010). Rovněž můžeme zkoumat, které názvy nebo varianty názvu používají lidé různého (místního) původu (tj. původní a nepůvodní obyvatelé) pro konkrétní místa (viz např. Pablé 2009). Kromě toho se zabýváme otázkou, proč se toponymické kompetence obyvatel liší od sebe navzájem, to znamená, proč se používají různá místní jména“.

Pokusme se tedy na základě analyzované odborné literatury shrnout hlavní směry socioonomastického výzkumu v oblasti toponymie:

- toponymie různých sociálních skupin,
- sociální aspekty toponymické kompetence (znalosti a užívání toponym),
- nestandardizovaná toponyma, slangová toponyma,
- sociálně podmíněná toponyma (např. honorifikační), přejmenování,
- jazyková krajina.

Vi českém onomastickém prostředí není propojení socioonomastiky a toponymie věnována příliš velká pozornost. O uplatnění socioonomastického přístupu ve výzkumu místních a pomístních jmen můžeme hovořit v monografii J. Davida a P. Máchy „Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví“ (2014). Na toponymii je tu pohlíženo jako na součást kulturního prostoru a prostředek lokální identity jeho obyvatel. Do komparace jsou tu přitom postaveny městské a venkovské lokality. Značnou pozornost autoři věnují míře znalosti a používání živé toponymie v souvislosti s věkem, pohlavím, profesí, zájmy a vztahu k obci (rodák X přistěhovalý) respondenta¹². Ve slovenském prostředí se sociální toponomastikou zabývá J. Krško (2013, s. 151–169) nebo J. Bauko (2011, s. 38–45).

ZÁVER

Príspevek sa zaoberá otázkou vymezení socioonomastiky. Predstavuje niektoré dosavadné teoretické prístupy, jejichž vývoj sa snaží priblížiť s prihľadnutím k proménám pojetí onomastiky. Pozornosť venuje rozdielnosti pojetí socioonomastiky z hľadiska lingvistického a interdisciplinárneho. Značný priestor je potom venovaný analýze sociálnych aspektů z pohľadu funkčnej onomastiky, ktorá sa v návaznosti na Šrámkovo paradigma funkčnej onomastiky zaoberá sociálne podmienenou selekciou v propriálnom pojmenovacom akte i v tzv. živote jména. Posledná časť príspevku sa zaoberá použitím termínu socioonomastika v praxi. Klade si otázku, prečo sa socioonomastika od počiatku viac uplatňuje v oblasti výzkumu antroponymie, a všimá si, akým spôsobom jsou socioonomastické problémy spracované v oblasti toponomastiky. Na základe analýzy vybraných socioonomastických textů reflektuje rozdielne použitie tohoto termínu ve výzkumu antroponymie a toponymie.

Dochází k závěru, že zaměřením socioonomastických antroponymických prací je možno shrnout do niekoľkých okruhov: antroponymie různých sociálních skupin;

¹² Výzkum zaoberajúci sa znalosťou toponymie vo vzťahu k sociologickým promenným respondentů již dříve v českém prostředí provedla Ireinová–Konečná (2010, s. 299–304).

sociální aspekty volby jména; sociální aspekty vývoje pojmenovacích soustav; frekvence jmen, oblíbenost, móda; přezdivky, hypokoristika, slangová pojmenování. Tyto práce se ve větší míře zabývají sociálními aspekty uplatňujícími se ve fázi propriálně pojmenovacího aktu. Použití terminu socioonomastický v toponomastice je podstatně řídké a jeho vymezení mlhavější, obecně lze však konstatovat, že socio-toponomastické práce se více zaměřují na tzv. život jména. Oblasti takového výzkumu jsou potom: toponymie různých sociálních skupin, sociální aspekty toponymické kompetence (znalosti a užívání toponym), nestandardizovaná toponyma, slangová toponyma, sociálně podmíněná toponyma (např. honorifikační), přejmenování, jazyková krajina.

LITERATURA

- Ainiāla, T. (2008). Socio-onomastics. In: J. Östman–J. Verschueren (eds.), *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, s. 1–18.
- Ainiāla, T.–Ostman, J. (in print). *Socio-onomastics and Pragmatics*.
- Bach, A. (1953). *Deutsche Namenkunde*. Bd. 1: Die deutschen Personennamen, Teil 2: Die deutschen Personennamen in geschichtlicher, geographischer, soziologischer und psychologischer Betrachtung. Heidelberg: Winter.
- Bauko, J. (2011). Vyskumne oblasti socioonomastiky. *Jazykovedne studie*, XXIX, s. 38–45.
- Blanár, V. (1972). Die soziolinguistische Problematik der Personennamen. *Etnographisch-archaologische Zeitschrift*, 13, s. 203–208.
- Bondaletov, V. D. (1970). Onomastika i sociolingvistika. In: V. A. Nikonov, A. V. Superanskaja (red.), *Antroponimika*. Moskva: Nauka, s. 17–23.
- David, J.–Mácha, P. (2014). *Názvy míst — paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno: Host–Ostravská univerzita.
- Debus, F. (1977). Soziale Veränderungen und Sprachwandel. Mode und Gebrauch von Personennamen. *Sprachwandel und Sprachgeschichtsschreibung im Deutschen*. Jahrbuch 1976 des Instituts für Deutsche Sprache, s. 167–204.
- Debus, F. (1996). Soziolinguistik der Eigennamen. Name und Gesellschaft (Sozio-Onomastik). In: E. Eichler u.a. (Hrsg.), *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Berlin–New York: Walter de Gruyter, s. 393–399.
- Debus, F. (1968). Soziologische Namengeographie. In: W. Mitzka (Hrsg.), *Wortgeographie und Gesellschaft*. Festschrift für L. E. Schmitt, Berlin: Walter de Gruyter, s. 24–48.
- Eichler, E.–Walther, H. (1969). Zur altsorbischen Soziotoponymie. In: K.-H. Otto (Hrsg.), *Siedlung, Burg, Stadt und ihre Anfänge*. Berlin: Akademie-Verlag, s. 239–247.
- Glaser, R. (1998). Australian Toponymy in the Light of Socio-onomastics. *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences*. Aberdeen, August 4–11, 1996. In: W. F. H. Nicolaisen (ed.), *Scope, Perspectives and Methods of Onomastics*. Vol. 2. Aberdeen: Department of English, University of Aberdeen, s. 133–140.
- Hofler, O. (1954). Über die Grenzen semasiologischer Personennamenforschung. Sonderabdruck aus *Festschrift für Dieter Kralik*, Horn: Berger, s. 26–53.
- Ireňová, I.–Konečná, H. (2010). Konfrontace znalosti pomístních jmen v Jemnici, Rosicích a Lhoticích. *Acta onomastica*, 51, č. 1, s. 299–304.

- Klím eš, L. (1969). Přezdívky učitelů na základní devítileté škole ve světle kvantitativní analýzy. Zpravodaj Místopisné komise CSAV, 10, s. 708–712.
- Klím eš, L. (1971). Přezdívky žaku v 3.–9. třídě základní devítileté školy. Zpravodaj Místopisné komise CSAV, 12, s. 367–376.
- Klím eš, L. (1973). Přezdívky žáků v 6.–9. třídě základní devítileté školy. Zpravodaj Místopisné komise CSAV, 14, s. 314–319.
- Knappová, M. (1989). Funkční a jazykové kulturní aspekty pragmatonym. In: R. Sramek–L. Kuba (ed.), *Chrematonyma z hlediska teorie a praxe. Onomastika a škola*, 3. Brno: Ustav pro jazyk český ČSAV, s. 27–34.
- Knappová, M. (1989). Rodné jméno v jazyce a společnosti. Praha: Academia.
- Knappová, M. (1997). Vladimír Smilauer a rozvoj české antroponomastiky. *Naše řeč*, 80, 1997, s. 13–18.
- Knappová, M. (1992). Příjmení v současné češtině. Jazyková příručka. Liberec: AZ KORT.
- Knappová, M. (2002). Naše a cizí příjmení v současné češtině: jazyková příručka. Liberec: TAX AZ KORT, 2002.
- Knappová, M. (2003). K jazykovým a právním aspektům přechylování příjmení v češtině. *Naše řeč*, 86, 2003, s. 113–119.
- Krško, J. (2013). Toponymicky priestor ako súčasť kulturno-antropologickeho priestoru. *Acta onomastika*, 54, s. 151–169.
- Lubaš, W. (1983). Onomastyka i socjolingwistyka. In: M. Dohnal (ed.), *Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference*, 18.–20. 5. 1982 v Trojanovicích. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 19–22.
- Luttrell, I. (1967). Sociolinguistics and the Study of Personal Names. In: A. Graur (ed.), *Actes du Xe congrès international des linguistes*, Bucarest, 28 août–2 septembre 1967. Bucarest: Editions de l'Académie de la République socialiste de Roumanie, s. 581–587.
- Míchalová, B. (2004). Jméno jako společenská vizitka. In: E. Hajkova (ed.), *Vlastní jméno jako prostředek sociální symboliky*. Praha: PF UK, s. 13–21.
- Nicolaisen, W. F. H. (1985). Socio-onomastics. In: E. Eichler–E. Sass–H. Walther (Hrsg.), *Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft*. Leipzig: Karl-Marx-Universität, s. 118–132.
- Nikonov, V. A. (1974). *Imja i otčestvo*. Moskva: Nauka.
- Pable, A. (2009). The 'Dialect Myth' and Socio-onomastics. The names of the castles of Bellinzona in an integrational perspective. *Language & Communication*, 29, s. 152–165.
- Petr, J. (1974). Současná rodná jména. *Český lid*, 61, s. 212–219.
- Pleskalová, J. (2002). Onomastika. In: P. Karlík–M. Nekula–J. Pleskalová, J. (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 293.
- Rutkowski, M. (2001). *Mikrotoponimia przestrzeni wspinaczkowej. Studium socjoonomastyczne*. Olsztyn: Wyd. UWM.
- Smilauer, V. (1933). Studentské přezdívky z Bratislavy. *Naše řeč*, 17, s. 134–138.
- Smilauer, V. (1963). Úvod do studia toponomastiky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Sramek, R. (1983). Odras objektivní reality a společenských podmínek v pomístních jmenech. In: M. Dohnal (ed.), *Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference*, 18.–20. 5. 1982 v Trojanovicích. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 39–42.
- Sramek, R. (1991). První česká socioonomastická práce, *Slovo a slovesnost*, 52, s. 299–303.
- Sramek, R. (1999). Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita.
- Šramek, R. (1976). XII. mezinárodní onomastický kongres ve Švýcarsku. *Slovo a slovesnost*, 37, s. 77–79.

- Walther, H. (2004). Namensoziologie (Sozioonomastik). In: E. Eichler–K. Hengst–J. Udolph (Hrsg.), *Namenkunde und geschichtliche Landeskunde: Ein einführender Überblick*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, s. 85.
- Walther, H. (1972). Soziolinguistisch-pragmatische Aspekte der Namengebung und des Namensgebrauchs. *Namenkundliche Informationen*, 20, s. 49–50.
- Walther, H. (1973). Zu den gesellschaftswissenschaftlichen Grundpositionen der Namensforschung. In: E. Eichler u.a. (Hrsg.), *Der Name in Sprache und Gesellschaft*. Berlin: Akademie-Verlag, s. 13–30.

SUMMARY

SOCIO-ONOMASTICS — IS IT POSSIBLE TO DEFINE THIS AS A DISTINCT DISCIPLINE?

This study is focused on scholarship on proper names within a sociolinguistic framework. The main aim of this study is to clarify the term socio-onomastics and its meaning and usage with regards to toponomastics. Special attention is paid to the genesis of socio-onomastics and to the relations between sociolinguistics, onomastics and socio-onomastics. The influence of social aspects on the act of naming and on the entire existence of names is also taken into consideration when discussing the use of socio-onomastics. The text discusses views and attitudes towards the topic presented in linguistic literature. The socio-onomastic aspects are predominantly studied in scholarship on personal names, e.g. name creation and choice. In the case of place names, they are studied more rarely and the research pays attention mostly to the usage of place names in communication. Available toponomastic and anthroponomastic works using the term socio-onomastics in their description have been analyzed, as well as theoretical onomastic literature, producing several findings of differences in the usage of this term. The main topics of socio-anthroponomastic literature are anthroponymy of various social groups, social aspects of name choice, social aspects of the development of naming systems, popularity of names, nicknames, hypocorisms and slang naming. The socio-toponomastic works mainly deal with the toponymy of various social groups, toponymic competence (knowledge and usage of toponyms), non-standardized toponyms, slang toponyms, social-based toponyms (commemorative toponyms), social-based renaming, and the linguistic landscape.

Key words: proper names, sociolinguistics, socio-onomastics, proper names research, personal names, place names